

Motion till riksdagen 2018/19:2316

av **Maria Gardfjell och Elisabeth Falkhaven (båda MP)**

Långsiktigt skydd av vårt dricksvatten

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det bör inrättas ett nationellt forsknings- och kompetenscentrum för kemiska risker i fråga om dricksvatten och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda i hur stor omfattning det ges dispenser för att sprida olika kemiska substanser i vattenskyddsområden, hur mycket kemiska substanser det handlar om årligen, och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att klimatkonsekvenser ska utredas för dricksvattenförsörjningen och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tydligare samordna ansvaret för dricksvattenfrågor och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Vatten är vårt viktigaste livsmedel. Det är därför extra viktigt att vattenkvaliteten långsiktigt skyddas samt att grundvattenbildning och vattenförsörjning säkerställs. Vattensituationen i stora delar av Sverige är bekymmersam.

Naturvårdsverket konstaterar i den senaste fördjupade utvärderingen av miljömålen hösten 2015, Styr med sikte mot miljömålen¹, att medvetenheten och kunskapen om grundvattnets betydelse och värde samt om vad som påverkar dess kvalitet är alltför låg. Det bidrar till brister i skydd av och hänsyn till grundvatten. Kunskapen om grundvattnets kvalitet måste förbättras på kommunal, regional och nationell nivå. Många kommunala vattentäkter saknar skyddsområden, och inrättandet av nya skyddsområden går trögt.

Vi behöver vidta åtgärder på myndighetsnivå för att stärka arbetet och regelverket kring dricksvatten. Bland annat vill vi se föreskrifter för dricksvattentäkter som långsiktigt skyddar vårt dricksvatten samt att regionala och kommunala vattenförsörj-

¹ Kan hämtas gratis från Naturvårdsverket: <http://www.naturvardsverket.se/978-91-620-6666-6>.

ningsplaner ska finnas överallt. Kemiska risker för dricksvatten måste kartläggas och undanröjas i större utsträckning än i dag.

Sverige ska ha friskt dricksvatten, rena sjöar och vattendrag, gott grundvatten och människor ska ha tillgång till långsiktigt hållbara vattentjänster. Det statliga ansvaret för råvatten och dricksvatten delas formellt mellan fem statliga verk: Livsmedelsverket, HaV, Naturvårdsverket, Boverket och Folkhälsomyndigheten, samt 21 länsstyrelser. Det övergripande ansvaret från vattenförekomst till vattenverk till distributionsanläggning till va-installation i fastighet till vattenkran har diskuterats i Dricksvattenutredningen. Ett råd har tillsatts under Livsmedelsverket för att överbrygga ansvarsfrågan. Det är ett första, men inte tillräckligt, steg för att långsiktigt säkra dricksvattnet. Med tanke på detta delade ansvar hamnar också dricksvattenfrågorna på flera av regeringens departement, vilket gör att samordningen kan bli hämmande. I Norge har en vattenminister införts och vi föreslår att Sverige samordnar vattenfrågorna på ett lika tydligt sätt. Det skulle underlätta kommunernas ansvar för vattenverksamheten.

Det behövs vetenskapligt grundat besluts- och expertstöd för att stärka dricksvattenforskningen och säkerställa samhällets långsiktiga behov av säkert dricksvatten. Myndigheter, övergripande myndighetsråd, dricksvattenproducenter och övriga intressenter behöver expert- och beslutsstöd. Den nationella kompetensförsörjningen inom dricksvattenområdet kan stärkas genom utbildning på olika nivåer.

Nytt nationellt forsknings- och kompetenscentrum för kemiska risker i dricksvatten

Framtidens dricksvattenförsörjning står inför stora utmaningar i form av ökade risker för kemisk förorening på grund av hög kemikalieanvändning i samhället, klimatförändringar (torka/översvämning) och ett intensivt samhällsbyggande som kan hota känsliga vattenskyddsområden. Behovet av vetenskapligt grundat expertstöd är stort och det är uppenbart att viktig kunskap saknas eller är svårtillgänglig.

Det finns ett stort behov av känsliga analysmetoder för tidig upptäckt av nya kemikaliehot och effektiv reningsteknik för förorenat dricksvatten. Parallellt med nationella screening- och övervakningsprogram för att följa halter av kända föroreningar och upptäcka pågående hot behövs förebyggande uppströmsarbete för att förhindra förorening av grund-/ytvatten. Detta omfattar bland annat skydd av vattentäkter, källspårning och bedömning av föroreningars spridningsvägar samt klimatets påverkan på dessa.

Vi föreslår att det inrättas ett nationellt forsknings- och kompetenscentrum för kemiska risker i dricksvatten. I Uppsala har Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) tillsammans med kommunala, regionala och statliga aktörer diskuterat frågan och kommit med ett förslag som är väl genomarbetat.

Förslaget innebär att det behövs ett kompetenscentrum inom dricksvattenområdet med fokus på kunskap om faroämnen i miljön, avancerade toxikologiska och kemiska analyser, vattenberedningsteknik, geohydrologi, faroanalys (enligt dricksvattenkungörelsen) och hälsoriskbedömning. Centret kan fokusera på områden där myndigheter och vattenproducenter idag behöver extra stöd i sina besluts- och utvecklingsprocesser. Följande områden identifieras som mycket angelägna: i) uppströmsarbete, ii) avancerade kemisk-toxikologiska vattenanalyser, iii) kontinuerlig screening, iv) bedömning av hälsomässigt kritiska nivåer och v) beredningstekniker.

Det finns flera forskningscenter för dricksvatten, men inget har det uttalade syftet att utgöra stöd i besluts- och utvecklingsprocesser för såväl myndigheter som vattenproducenter.

Uppsala kan vara en lämplig plats för ett forsknings- och kunskapscentrum då flera av de viktiga myndigheterna finns i Uppsala, bland annat Livsmedelsverket och SGU. Dricksvattenproducenterna och Svenskt Vatten har också ställt sig positiva.

Bakgrund: kemiska föroreningar i dricksvatten

Regeringskansliets utredning om spridning av PFAS-föroreningar i dricksvatten, M 2015:B², tillsattes i maj 2014 för att skyndsamt utreda bakgrunden till och konsekvenserna av långlivade per- och polyfluorerade kemikalier genom bruk av brandsläckningsskum. En av de frågor som skulle besvaras var: Vad kan göras för att en liknande händelse inte ska inträffa igen? Här konstaterades att huvuddelen av slutsatserna som kunde dras var av generell karaktär och handlade om bland annat svag kemikalielagstiftning och att grundvattenfrågor inte uppmärksammas i samhället.

Det är idag väl känt att dricksvatten blivit förorenat med högfluorerade substanser (PFAS) på många platser i Sverige, där Uppsalaåsens/Uppsalas dricksvatten och Ronneby är två exempel. PFAS-förorening har tvingat flera dricksvattenproducenter att sätta in mycket kostsamma akuta åtgärder för att få ner PFAS-halterna i vattnet till acceptabla nivåer. Upptäckten av PFAS-problematiken gjordes av en slump och det visar tydligt på behovet av ett samlat och systematiskt angreppssätt för att förebygga eller tidigt upptäcka kemiska hot mot dricksvattenkvaliteten.

Det finns inte så omfattande övervakning och mätningar av substanser från bekämpningsmedel i grundvatten. Länsstyrelsen i Halland har sammanställt mätningar³ under perioden 2008–2011 och har påvisat bekämpningsmedel, i vissa fall över de riktvärden⁴ som inte bör överskridas för att människors hälsa och miljön ska skyddas, i såväl vattendrag som grundvatten. På längre sikt kommer den pågående användningen av svårnedbrytbara och giftiga bekämpningsmedel resultera i att kemikalierna hamnar i grundvattnet där nedbrytningstakten är mycket långsam. Detta betyder att vi riskerar att få allt mera giftiga ämnen som hamnar i vårt dricksvatten.

Länsstyrelsen i Skåne har undersökt 27 grundvattentäkter runtom i landskapet där kommuner hämtar sitt dricksvatten. I 22 av dem hittades bekämpningsmedel i olika koncentrationer. I några fall var halterna så höga att vattnet är otjänligt som dricksvatten. Fjorton täkter hade fynd av idag tillåtna substanser eller nyligen förbjudna substanser och 15 täkter hade fynd av substanser förbjudna innan år 2000. Det framgår i rapporten ”Bekämpningsmedel i Skånska grundvatten 2016”.

För kemisk bekämpning utomhus inom vattenskyddsområde ställer vanligen kommunernas miljöförvaltningar också krav på att preparaten bedöms i simuleringsverktyget Macro-DB. Om halter av ett enskilt bekämpningsmedel överstiger gränsvärdet 0,1 mikrogram per liter klassas vattnet som otjänligt av Livsmedelsverket (LIVSFS 2001:30). Men det finns också ett gränsvärde på 0,5 mikrogram per liter sammanlagt för de preparat det gäller. Miljöförvaltningarna tar inte alltid hänsyn till att

² Se Regeringskansliets webbplats: <https://www.regeringen.se/rapporter/2016/03/utredningen-om-spridning-av-pfas-fororeningar-i-dricksvatten/>.

³ Bekämpningsmedel i halländska yt- och grundvatten. Länsstyrelsen Hallands län 2012:8.

⁴ Riktvärdet för grundvatten enligt SGU-FS 2008:2.

om och när man använder alla preparaten (ofta mer än 20) i kombination så riskerar man att komma över 0,5 mikrogram per liter sammanlagt.

Dricksvatten är som sagt vårt viktigaste livsmedel. Hushållens vattenkonsumtion i Sverige uppgår till 140 liter per person och dygn, varav cirka 10 liter för mat och dryck. Som påpekas i regeringens livsmedelsstrategi är dricksvatten av god kvalitet också en grundförutsättning för verksamheterna i hela livsmedelskedjan. I Sverige produceras det kommunala dricksvattnet från ytvatten (50 procent), grundvatten (25 procent) och konstgjord infiltration (25 procent). Därtill kommer mer än 2,5 miljoner enskilda brunnar. Rå- och dricksvatten kan förorenas på en mängd olika sätt.

Dricksvatten från anläggningar med mer än 50 anslutna personer kontrolleras enligt Livsmedelsverkets föreskrifter avseende förekomst av mikroorganismer och ett fåtal kemiska ämnen (pesticider, metaller och färre än 20 organiska miljöföroreningar). Dagens dricksvattenkontroll omfattar dock inte de tusentals kemiska ämnen som sprids i miljön på grund av de senaste decenniernas ökade användning av nya kemikalier (mer än 100 000 kemikalier i omlopp i samhället).

Trots att många av dessa kemikalier kan utgöra ett hot mot dricksvattensäkerheten saknas tillräcklig kunskap på många områden, t.ex. kring vilka verksamheter som kan orsaka förorening, vilka kemikalier som utgör fara och bör övervakas, hur faroämnen sprids i mark och når dricksvattentäkter, hur faroämnen kan upptäckas på ett tidigt stadium genom avancerade analyser, hur dricksvattnet kan rensas från faroämnen och hur en riskanalys för ett vattentäktsområde ska genomföras på bästa sätt.

Ett förändrat klimat och ett intensifierat samhällsbyggande på känsliga dricksvattenskyddsområden gör dricksvattenförsörjningen än mer sårbar för kemiska hot. Det är också värt att notera att man för närvarande ser över dricksvattendirektivet på EU-nivå så att det ska bli mer anpassat till dagens situation med bl.a. förslag på fler kemiska ämnen att övervaka kontinuerligt. (http://ec.europa.eu/environment/water/water-drink/review_en.html)

Samverkan

Samverkan med Dricksvattenrådet som leds av Livsmedelsverket är en nyckelfaktor för ett nytt forsknings- och kompetenscentrum, eftersom rådet kopplar ihop alla de myndigheter som på olika sätt ansvarar för processer som kan påverka vattensäkerheten. Centret kan även få en naturlig roll gentemot Samtox, som är ett övergripande myndighetsråd med ansvar för kemikalier, hälsa och miljö. Samverkan med universitet och myndigheter som Livsmedelsverket, SGU, Kemikalieinspektionen (KemI), Naturvårdsverket (NV), Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Havs- och vattenmyndigheten (HaV) samt Läkemedsverket kan erbjudas expertstöd av centret. Samverkan kan givetvis även ske med vattenproducenter, Svenskt Vatten och branschen i övrigt. Samverkan kan också ske med nationell och internationell forskning inom området.

Näringsliv och innovation

Forsknings- och kompetenscentret kan aktivt arbeta med forskningsdriven affärsutveckling. Innovationsidéer kan, med rätt förutsättningar och stöd, utvecklas till nya innovationer.

Omvärldsbevakning

En effektiv forskning/omvärldsbevakning för upptäckt av nya kemiska risker i dricksvatten underlättas av internationellt samarbete. WHO har byggt upp ett internationellt nätverk för dricksvattenforskning och centret har potential att bli det första nordiska ”WHO Collaborating Centre for Research on Drinking Water”. Inom nätverket samlas världsledande forskningscenter inom dricksvattenområdet.

SLU har genom det omfattande forskningsprojektet Safe Drink (Formas) och en rad andra forskningsprojekt (Formas, VR, Vinnova) byggt upp en unik kompetens kring kemiska risker i dricksvatten och är idag nationellt ledande inom specialanalyser och vattenberedning. Safe Drink har utvecklat nya metoder för toxicitetstestning med cellbaserade metoder och avancerad kemisk analys av dricksvatten. Forskarna har tagit fram en övergripande metodik för integrerad kemisk-toxikologisk screening, vilken ger en helhetsbild av dricksvattenkvaliteten. Inom Safe Drink och relaterade forskningsprojekt på SLU utvecklas även existerande och nya beredningstekniker för problemkemikalier i dricksvatten. SLU arbetar även med riskbedömning av befolkningens exponering för kemikalier i dricksvatten (PFAS), och har nyligen förstärkt med kompetens inom hälsoriskbedömning av oönskade kemikalier. Den här typen av kunskap behöver snabbt kunna komma till användning i samhället. Även små kommuner bör kunna få tillgång till underlag som bygger på högkvalitativ forskning och utan att ha egna forskningsingenjörer ändå kunna tillgodogöra sig oerhört viktig kunskap. Genom ett forsknings- och utvecklingscentrum kan detta bli möjligt.

SLU:s nationellt ledande roll på området dricksvatten och kemiska risker har lett till ett eget ansvarsområde, ”Kemiska hälsorisker och beredningstekniker”, inom Dricks, som är ett temporärt nationellt dricksvattenkluster finansierat av branschorganisationen Svenskt Vatten och ett antal vattenproducenter. SLU har nyligen inlett ett forsknings-samarbete med Tongji University Shanghai, som just har startat upp ett stort projekt om kemiska risker i dricksvatten.

Långsiktig finansiering

Ett nationellt kompetenscentrum för dricksvatten behöver ha en stabil och långsiktig finansiering. Det gäller likaväl det vattenråd som Livsmedelsverket ansvarar för.

Maria Gardfjell (MP)

Elisabeth Falkhaven (MP)